

Hiss i rum 54 på Kalmar slott

Förundersökning genom schaktövervakning
Kalmar slott, Kalmar socken, Kalmar kommun, Småland

Cecilia Ring

KALMAR LÄNS MUSEUM
Arkeologisk rapport 2011:1

Hiss i rum 54 på Kalmar slott

Förundersökning genom schaktövervakning

Kalmar slott, Kalmar socken, Kalmar kommun, Småland

Författare	Cecilia Ring
Copyright	Kalmar läns museum
Redaktion	Per Lekberg, Seija Nyberg
Kartor	Publicerade i enlighet med tillstånd 507-98-2848 från Lantmäteriverket
Förlag	Kalmar läns museum
ISSN	I400-352X

Abstract

Keywords:

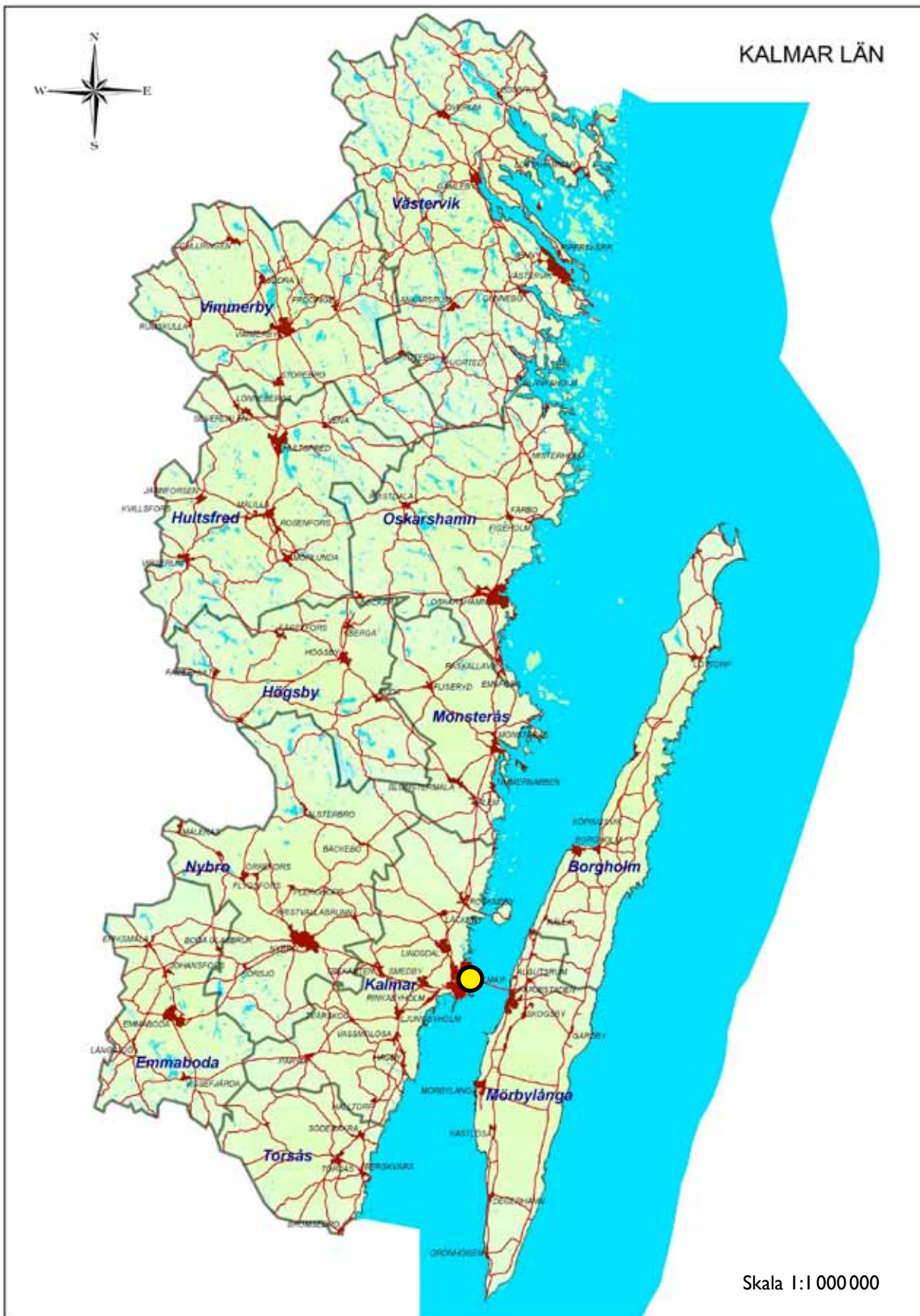
Kalmar, Kalmar castle, Middle Ages, cultural layers

In the attempt to adapt Kalmar castle for the disabled, Statens Fastighetsverk is planning the installment of a lift in the castles west wing. To be able to evaluate the possibility of placing such a lift in the planned area, the work had to be preceded by the removal of the building masses that was set underneath the current floor level. In the 1920-30s Martin Olsson had

conducted excavations in various parts of that area. However, the plans that he had drawn did not provide enough information to decide on and therefore Länsstyrelsen decided that the work needed to be supervised and documented by archaeologists. The cultural layers and the walls' foundations was documented.

Innehåll

Sammanfattning	7
Inledning	8
Topografi och fornlämningsmiljö	9
Genomförande	11
Resultat	12
Tolkning och åtgärdsförslag	18
Referenser	19
Tekniska och administrativa uppgifter	21
Bilagor	23

Karta över Kalmar län med undersökningsområdet markerat.

Sammanfattning

I samband med att Statens fastighetsverk planerar att handikappsanpassa Kalmar slott hade man bestämt sig för att installera en hiss i rum 54, i slottets västra länga. För att kunna utvärdera möjligheten att få plats med en hiss i det tänkta utrymmet krävdes dock att alla de massor som fanns i utrymmet, under dagens golv, togs bort. Martin Olsson

hade på 1920-30 -talet delvis grävt inne i rummet men hur mycket gick inte att utläsa på hans ritningar. Länsstyrelsen fattade därför ett beslut om arkeologisk förundersökning i form av schaktövervakning vid bortgrävandet av massorna.

Kulturlager och de olika murarnas grundläggning dokumenterades.

Inledning

Statens fastighetsverk planerar anläggning av hiss i Kuretornet på Kalmar slott, som ett led i handikappsanpassningen av slottet. För detta krävdes att utrymmet i rum 54 grävdes ned till grundläggningsnivå för att man skulle kunna bedöma möjligheterna för hissens installe-

rande. Grävningsarbetena kommer att genomföras för hand. En arkeolog från Kalmar läns museum utsågs att vara med, och följa verksamheten med att ta ut de lösa massorna, för att se att inga lämningar skadades i samband med arbetet.

Topografi och fornlämningsmiljö

Kalmar slott grundades på 1100-talet på en holme vid Kalmarsund, fig 1. Kalmar stad låg under medeltiden öster om slottet. Stadens och slottets hamn låg omedelbart norr om slottet.

Slottet har under medeltiden fram till 1600-talet byggts om flera gånger. Spår efter olika byggnadsskeden har påträffats vid ett flertal arkeologiska undersökningar och byggnadsdokumentationer under 1900-talet. Främst bör nämnas Martin Olssons omfattande undersökningar på slottet under 1920 – 30 talen i samband med stora renoveringsarbeten. Hans undersökningar finns noggrant redovisade i *Kalmar slotts historia, I-IV*.1944. De senaste mera omfattande undersökning utfördes av Björn Petersson 1998 – 2000, där bl a borggården berördes av ledningsbyte, liksom yttre borggårdens norra del. Han har sammanfattat tidigare undersökningar och kända anläggningsarbeten i slottet i sin rapport.

Slottets äldsta del har bestått av ett rundtorn omgiven av en ringmur. Inom muren har stått både trähus och stenhus. Under 1200-talets slutskede samt på 1300-talet förstärks ringmuren med nya torn byggs och nya korsvirkes och stenhus byggs på borggården. Även under 1400-talet byggs det nya stenhus inom ringmuren.

Gustav Vasa påbörjade stora ombyggnader i slottet under 1500-talet. Utanför borgen byggdes nya vallar för att motstå kanonbeskjutning och på inre borggården revs hus för att ge plats åt nya. Byggnadsarbetena fortsatte under hans

Fig 1. Kalmar stad och slott (inringad).

sönens tid så att hela inre borggården blev omgiven av nya slottslängor med tre våningar.

Då den södra delen av den inre borggården undersöktes år 1935 påträffades två äldre stenlagda borggårdsnivåer under den nuvarande stenläggningen. De olika nivåerna numrerades, så att den äldsta fick heta I, den mellersta II och den nuvarande fick nummer III. Under stenläggning II framkom ett flertal brakteater och mynt från tiden omkring 1360 samt skärvor av keramikkarl från 1300-talet. I lagren under stenläggning I fanns fragment av sammanstatta dubbelkammar, keramik av typen yngre

svartgods samt äldre rödgods, vilket ger lagren en datering till 1200-tal. I det äldsta lagret under hus C hittades i en sk *stylus* med utskuret drakhuvud. Ett skrivredskap avsett för vaxtavlor. Martin Olsson anser att ornamentiken ger fyndet en datering till sent 1000-tal alternativt tidigt 1100-tal och säger samtidigt att de äldsta lagren på slottsholmen kan gå tillbaka så långt som till 1000-talet (Olsson, M. 1944).

År 1968 försågs Kalmar slott med nytt vatten-, avlopp- och dagvattensystem. Över inre borggården drogs en avloppsledning diagonalt

från det sydöstra hörnet och ut genom Slottsporten. Med tiden hade genomströmningen i ledningen försämrats på ett dåligt fall och problem uppstått, så vid renoveringsarbetena 1998-2000 skulle ledningarna grävas upp och bytas ut. Läns museet gjorde då en dokumentation av profilen eftersom det inte gjordes vid nedläggningen av ledningen 1968. Vid undersökningen dokumenterades kulturlager och olika kullerstensnivåer drygt en meter under nuvarande kullerstensläggning.

Genomförande

Syftet med schaktningsövervakningen var att i första hand att i enlighet med länsstyrelsens förfrågningsunderlag, följa schaktningsarbetet så att skador på fornlämningen undveks.

Arbetet började med att den trappa som fanns i rummet samt det stenlagda golvet revs och togs bort.

Därefter vidtog arbetet med att ta bort de underliggande massorna. Då arbetet skulle ske för hand, eftersom ingen grävmaskin kunde komma in i rummet, så fattades en överenskommelse med de arbetare från Skanska som skulle utföra grävarbetet. Överenskommelsen gick ut på att förutom kontinuerliga besök på platsen så skulle de ringa i de fall de stötte på något nytt lager eller konstruktion. Detta fungerade utmärkt och vid de tillfällen då arbetarna kände sig osäkra togs kontakt med museet som då kunde besöka platsen.

Vidare ”sprängdes” delar av de stora stenarna i ingången bort för att man skulle anpassa ingången efter de nya förutsättningarna.

De lager, konstruktionsdetaljer, grundmurar och fynd som framkom dokumenterades. Dokumentation skedde främst genom fotografier och ritning av de olika väggarnas konstruktioner. Fotograferingen försvårades dock genom att belysningen inomhus gav ett begränsat ljus.

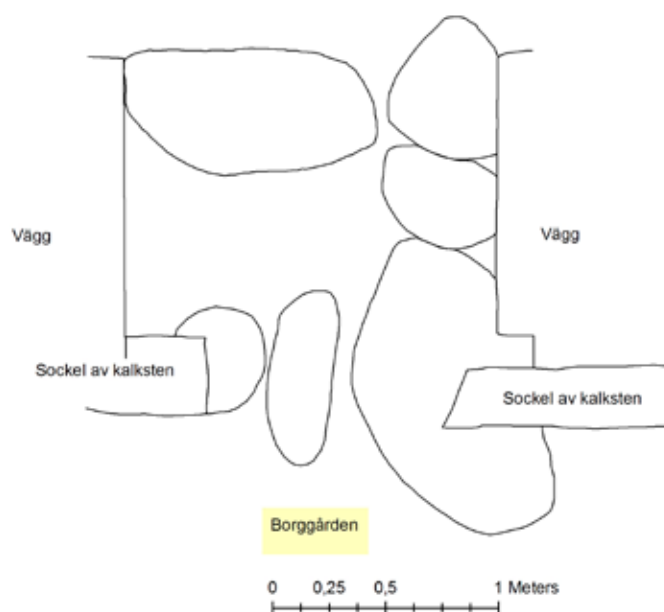

Fig 2. Planritning över stenarna i ingången. De två större mot Borggården ”sprängdes” för att kunna handikapps anpassa entrén.

Resultat

Strax under den borttagna trappan/golvnivån, ca 0,3 meter, påträffades i den västra delen av rummet en kalkbruksläggning. Den var ca 1 meter bred (utifrån den västra väggen) och ca 0,08 m tjock och på ovansidan fanns avtryck av stenar. Fast i bruket satt delar av en dagstidning och på grund av detta så tolkades kalkbruket som en golvnivå vilken lades i samband med 1920-30-talets renovering.

På ungefär samma nivå, i östra delen av rummet, intill dörren ut mot borggården, påträffa-

des i fyllnadsmassorna delar av fyra gravhällar, se fig 4. De låg inte i ursprungligt läge utan har i någon fas flyttats till rum 54. Kanske har de tidigare ingått i någon byggnadsdel/trappa i rummet. Man kan på en mängd ställen på slottet se att de använt gravhällar som byggnadsmaterial i t ex trappor och fönsternischer.

Den ena av gravhällarna hade ett ringkors men är skadad så hällens ursprungliga form går inte att fastställa. Ringkors på hällar finns från tidig medeltid ca 1100-tal och fram till

Fig 3. Kalkbruksläggningen, troligen från renoveringen på 1920-30-talet.

Fig 4. Foto på de fyra gravhällar som påträffades ca 30 cm under tidigare golvet. Hällen med ringkorset närmast.

Fig 5. Kulturlagren verkade vara påförda under en begränsad tid. Till höger i bild syns spår efter Olssons undersökning på 1930-talet där det syns att han inte grävde i "botten".

Fig 6. I grunden på Kuretornet fanns en liten förstärkning av muren i form av en liten konvex utbuktning av mindre sten och bruk. Svårt att säga om den var ursprunglig eller om den tillkommit i ett senare skede.

1400-talet (Boström 1997 & 1975). Möjligen skulle man om det funnits kronologiska studier av liknande hällar och om den nu påträffade hällen varit hel kunnat få en mer exakt datering av den samma. Ytterligare en häll med i stort sätt samma dekor finns redan i förvar i slottets källare.

Hällarna transporterades ut ur rummet och förvaras temporärt utanför murarna vid byggarbetarnas arbetsplats. Hällen med ringkorset kommer att tillföras slottets samlingar vilka förvaras i slottets källare.

Spår efter de undersökningar som gjordes av Olsson på 1920-30-talet gick att iakta i den västra profilen, se fig 5. Där syntes tydligt var Olssons schakt skar de ännu synliga kulturlagren. Kulturlagren, vilka var relativt homogena, tolkades som påförda lager. Inga lager verkade vara kvar som avsatts på platsen. Lagren var mycket humösa och innehöll stora

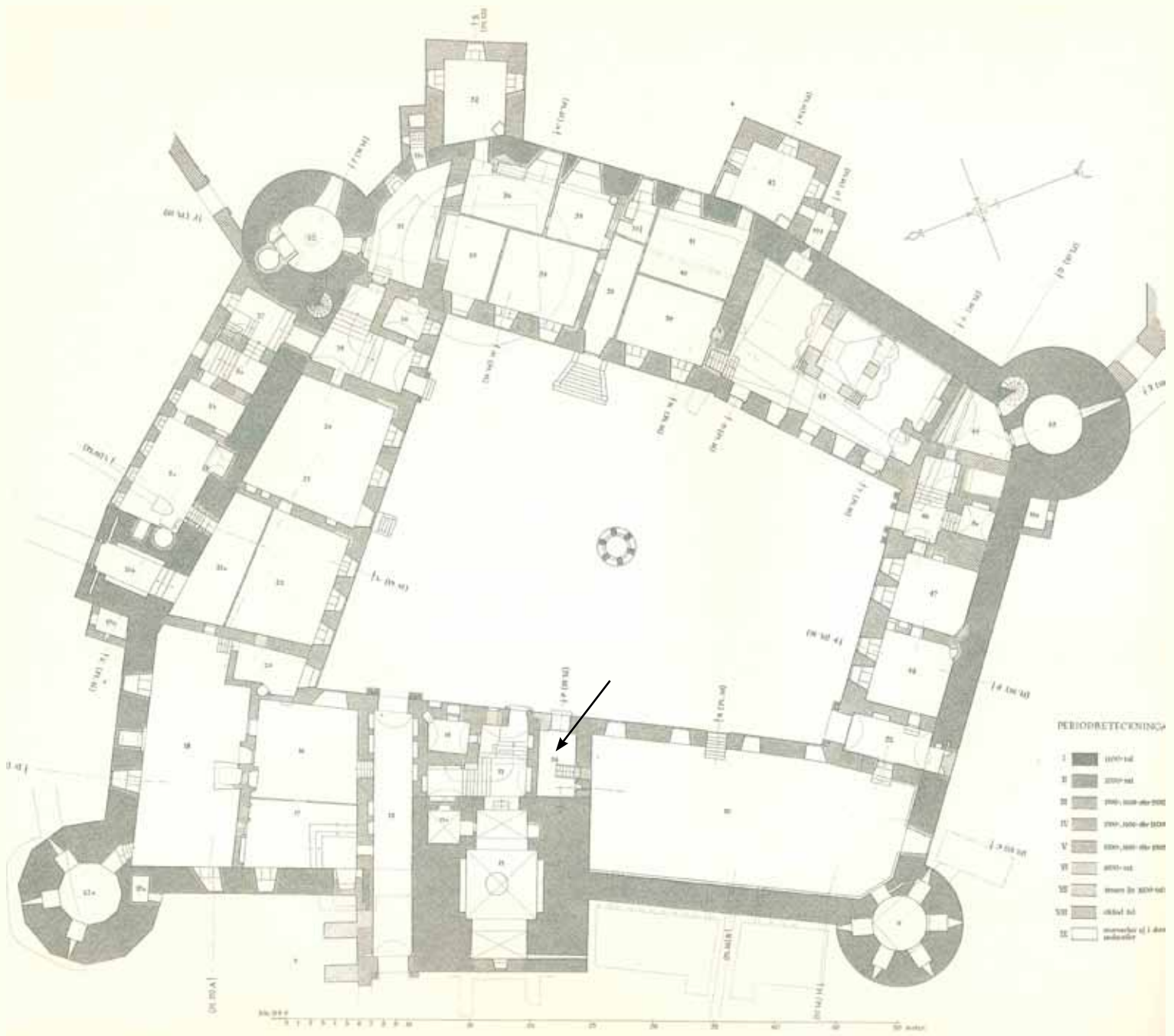

Fig Olsson. Martin Olssons uppritning av Kalmar slott. Pilen markerar rum 54.

Fig 7. Den södra väggen var mer oregelbunden och delvis rasade delar av stenarna ner.

Fig 7 b. Efter att trappan och golvet från 1980-talets renovering tagits bort framträdde en öppning som var den igensatta dörren till 1400-tals kyrkan. Pilen markerar ingångens nedre del.

mängdes kalkbruk och sten, men även djurben. Intrycket var att det var gamla rivningsmassor som transporterats till platsen för att fylla ut rummet eller ytan.

Det fanns inga konstruktioner förutom de olika byggnadsfaserna utgörande de olika väggar i rummet.

Kuretornets vägg mot väster är den äldsta delen i rummet uppförd på 1200-talet. Delar av denna murs grund hade Olsson framme vid arbetena på 1930-talet. Nu rensades grundmuren fram i sin helhet och det konstaterades då att grundmuren längst ner hade som en förstärkning i form av stenar i bruk som en bukig byggnadsdetalj, se fig 6.

Kronologiskt bör den södra väggen tillkommit som nästa byggnadsdel, se fig 7. Gamla kyrkobyggnaden uppfördes i slutet av 1400-talet. I den västra delen av väggen framkom nu vid rivningen, men det synes även vid 1930-talets arbeten, den ursprungliga dörren in till kyrkan. Den är idag igensatt men en mindre glugg har lämnats öppen och innanför väggen är det fortfarande ihåligt fig 7 b. I den östra delen av södra vägens grundmur var en förstärkning, bitvis såg det ut som om det var en igensatt tidigare öppning. Detta gick dock inte att fastställa då putsen dolde större delen av väggen.

Den norra och östra väggen bör ha uppförts under 1500-talet då Jakob Richter genomförde stora ombyggnadsarbeten mellan åren 1553 till 1571. Kungstrappan innanför Kuretornet byggdes till exempel 1555 (Edlund, R 2009). Delar av den östra väggen har sannolikt byggts om vid förändringar av ingången under årens lopp fig 8 och 9.

Fig 8. Gundmuren i norr var mer vällagd än den södra och stenarna var mindre och fogade i bruk.

Tolkning och åtgärdsförslag

Resultaten av undersökningen visade att det fanns kulturlager i form av påförda lager kvar inne i rummet. Dock återfanns ingen kullerstensläggning som i ett tidigt skede när endast Kuretornet fanns på platsen skulle ha utgjort en gårdsyta. Inte heller den kullerstensläggning som dokumenterades av Björn Petterson 2001 (Petterson 2001) gick att återfinna och har

kanske aldrig gått fram till Kuretornet. Tolkningen blir således att man någon gång fyllt ut utrymmet för att få en golvnivå anpassad för rummets funktion.

Då rummet nu helt är tömt på massor erfordras inga ytterligare arkeologiska insatser inför uppförandet av hissen.

Fig 9. Under dörröppningen ut mot Borggården syntes samma rivningslager som fanns i resten av rummet.

Referenser

- Boström, R. 1975 *Löt och Egby*. Sveriges kyrkor. Öland Uppsala
- Boström, R. 1997 *Mörbylånga kyrkor*. Sveriges kyrkor. Öland Västervik
- Edlund, R. 2009 *Kalmar slott. Väggen mellan Gamla kyrkobyggnaden och rum 54*. Kalmar läns museum. Byggnadsantikvarisk rapport.
- Olsson, M, 1944a. *Kalmar slotts historia, I. Tiden intill 1300-talets mitt*. Kungliga Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Stockholm.
- Olsson, M, 1944b. *Kalmar slotts historia, IV. Ritningar*. Kungliga Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Stockholm.
- Olsson, M, 1961. *Kalmar slotts historia, II A. Tiden från 1300-talets mitt till 1611*. Kungliga Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Stockholm.
- Olsson, M, 1965. *Kalmar slotts historia, III. Tiden från 1613 till 1941*. Kungliga Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Stockholm.
- Petterson, B. 2000 *Kalmar slott. Arkeologisk undersökning och murverksdokumentation 1998-2000*. Arkeologisk undersökning Rapport 2002.5, Kalmar läns museum.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-2620-10

Kalmar läns museums dnr: 33-385-10

Projektnummer KLM: 10/31

Uppdragsgivare: Statens Fastighetsverk, Vallgatan 2, 371 30 Karlskrona

Landskap: Småland

Kommun: Kalmar

Socken: Kalmar

Fastighet: Kalmar slott

Fornlämningsnr: 54

Ekonomisk karta: 4G 6g Kalmar

X koordinat: 6281341

Y koordinat: 583081

M ö h: 2

Fältarbetstid: 2010-08-17-2010-09-29

Antal arbetsdagar: 2 dagar

Personal: Cecilia Ring

Foto, Du nr: Du 174:1-46

Fynd nr: KLM 44661

Fynd: Fynden förvaras på Kalmar slott.

Dokumentation: All dokumentation förvaras på KLM.

Inmätning: Manuell

Bilagor

- Bilaga 1. Fotolista
- Bilaga 2. Östra profilen
- Bilaga 3. Planritning över dörröppningen
- Bilaga 4. Profil mot NV
- Bilaga 5. Profil ritad mot väster
- Bilaga 6. Södra profilen

Bilaga I.

Fotolista digitala bilder

Landskap: Småland
Socken: Kalmar
Fastighet: Kalmar slott

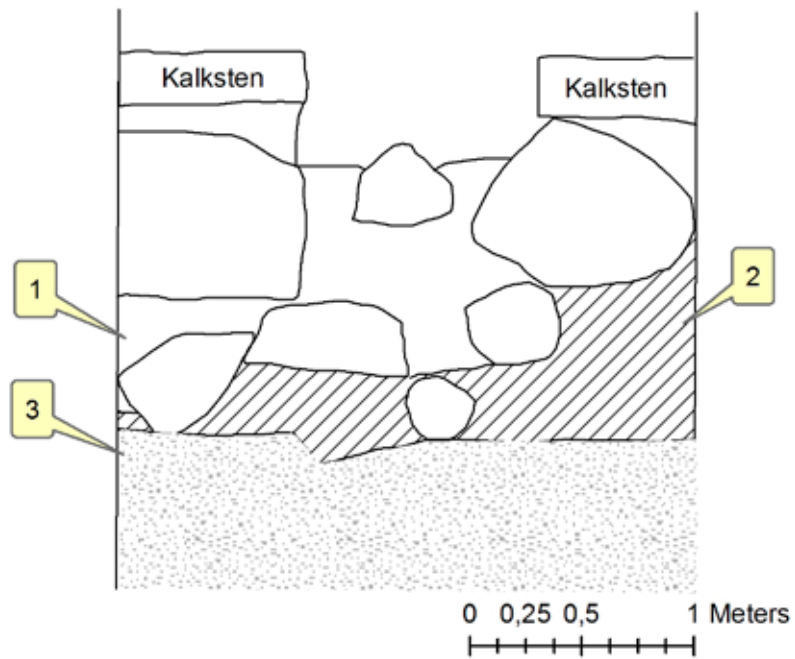
Förundersökning 2010

DU 174

Nr	Motiv	Från	Datum
1	Stenarna i dörröppningen till rum 54, södra delen	ONO	2010-09-02
2	Stenarna i dörröppningen till rum 54, norra delen	N	2010-09-02
3	Stenarna i dörröppningen till rum 54, södra delen	N	2010-09-02
4	Stenarna i dörröppningen till rum 54, grunden när tröskeln till rummet tagits bort. Södra delen. Fotograferat inne från rummet.	VNV	2010-09-02
5	Stenarna i dörröppningen till rum 54, grunden när tröskeln till rummet tagits bort. Fotograferat inne från rummet.	V	2010-09-02
6	Stenarna i dörröppningen till rum 54, grunden när tröskeln till rummet tagits bort. Norra delen. Fotograferat inne från rummet.	SV	2010-09-02
7	Översikt över dörröppningen	SSO	2010-09-02
8	Kalkstensgolvet, trol från renoveringen på 1930-40-talet längst in i rummet	Ö	2010-08-19
9	Kalkstensgolvet, trol från renoveringen på 1930-40-talet längst in i rummet	NO	2010-08-19
10	Kalkstensgolvet, trol från renoveringen på 1930-40-talet längst in i rummet	Ö	2010-08-19
11	Gravhällar påträffade i massorna.	V	2010-08-26
12	Gravhäll med ringkors	V	2010-08-26
13	Gravhäll med ringkors	V	2010-08-26
14	Gravhäll med inristat kors	Ö	2010-08-26
15	Fyra gravhällar återfanns	V	2010-08-26
16	Gravhällarna låg inte på ursprunglig plats	V	2010-08-26
17	Grundstenarna i dörröppningen, södra delen	Ö	2010-09-07
18	Grundstenarna i dörröppningen, norra delen	Ö	2010-09-07
19	Rummer under urgrävning	V	2010-09-07
20	Profilen mot den västra väggen, längst i norr	Ö	2010-09-07
21	Profilen mot den västra väggen, mitten norr	Ö	2010-09-07
22	Profilen mot den västra väggen, mitten söder	Ö	2010-09-07
23	Profilen mot den västra väggen, längst i söder	Ö	2010-09-07
24	Hela profilen	Ö	2010-09-07
25	Profilen mot öster. De stora stenarna under dörröppningen	V	2010-09-10
26	Profilen mot öster. De stora stenarna under dörröppningen	V	2010-09-10
27	Den norra väggens grund.	SO	2010-09-10
28	Översikt över den norra väggens grund	SO	2010-09-10
29	Grundläggningen av den södra profilens östra del	N	2010-09-10
30	Grundläggningen av den södra profilens östra del	N	2010-09-10
31	Grundläggningen av den södra profilens västra del. I bakgrunden trappan upp till Sturesalen	N	2010-09-10
32	Grundläggningen av den södra profilens västra del. I bakgrunden trappan upp till Sturesalen	N	2010-09-10
33	Skarven mellan den västra och den södra väggen. Det syns tydligt att det södra väggen tillkommit senare än den västra.	N	2010-09-10
34	Den västra väggen med den lilla utskjutande sockeln.	Ö	2010-09-10
35	Den västra väggen med den lilla utskjutande sockeln, samt delar av den södra väggen	ONO	2010-09-10

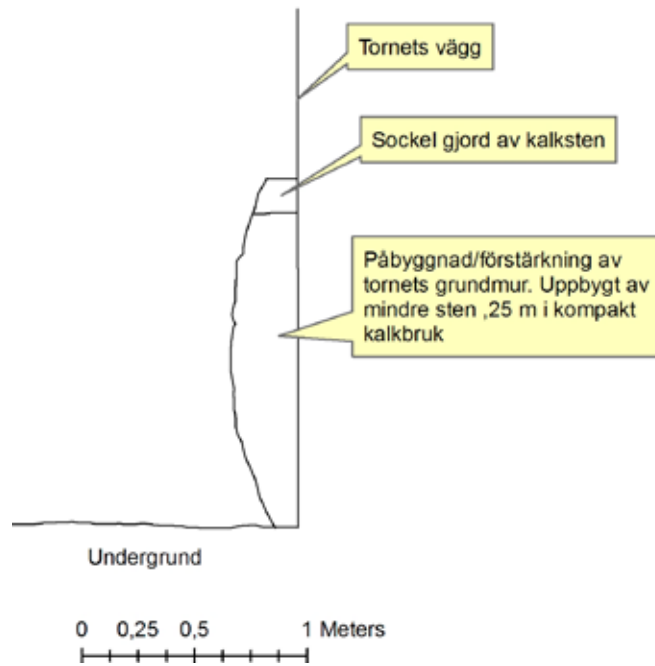
Nr Motiv	Från	Datum
36 Översikt över den södra väggens grund	ONO	2010-09-10
37 Översikt över rum 54 när alla massor tagits bort ner till steril undergrund.	Ö	2010-09-10
38 Översikt över den norra väggen när alla massor tagits bort ner till steril undergrund.	OSO	2010-09-10
39 Översikt över rum 54 när alla massor tagits bort ner till steril undergrund.	Ö	2010-09-10
40 Detalj på den utskjutande delen i den västra väggens grundmur. Södra hörnet	Ö	2010-09-10
41 Detalj på den utskjutande delen i den västra väggens grundmur. Norra hörnet	Ö	2010-09-10
42 Hörnet mellan den norra och den östra väggen.	SV	2010-09-10
43 Detalj på stötfogen mellan kretornet och den södra väggen.	N	2010-09-10
44 Detalj på stötfogen mellan kuretornet och den södra väggen samt del av den utskjutande nedre delen av västra väggen	N	2010-09-10
45 Detalj på stötfogen mellan kuretornet och den norra väggen samt del av den utskjutande nedre delen av västra väggen	S	2010-09-10
46 Översikt över den östra väggen	V	2010-09-10

Bilaga 2. Östra profilen

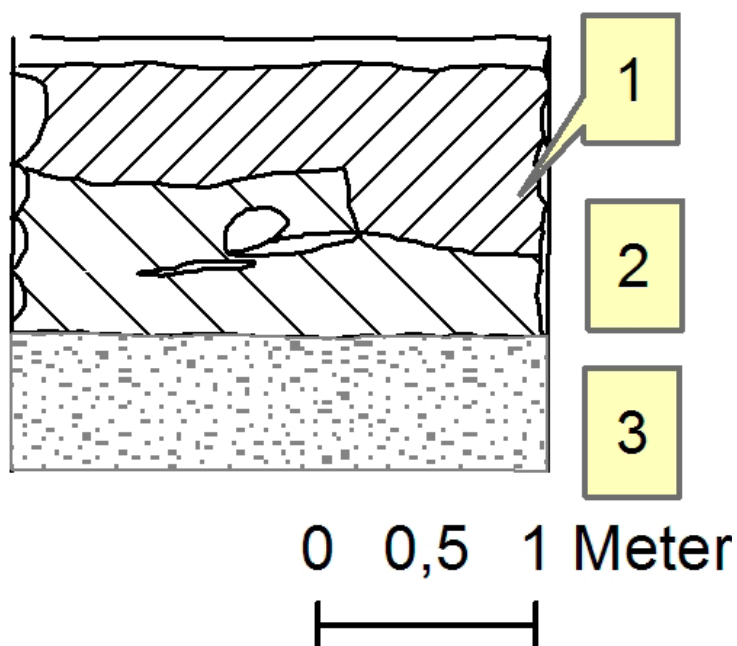

- 1 Sten i bruk, grunden till den östra väggen samt porten
- 2 Fyllnadsmassor, innehållande kalkbruk, tegel, trä, ben mm
- 3 Undergrunden, hårt pressad sand

Bilaga 3. Profil mot söder

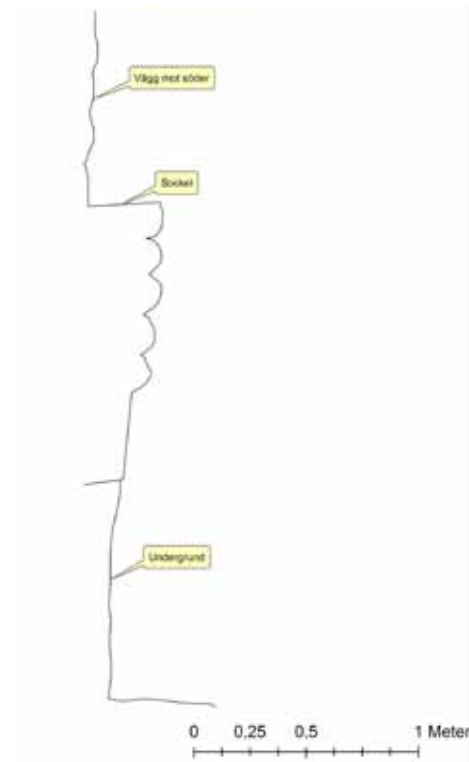

Bilaga 4. Profil mot NV

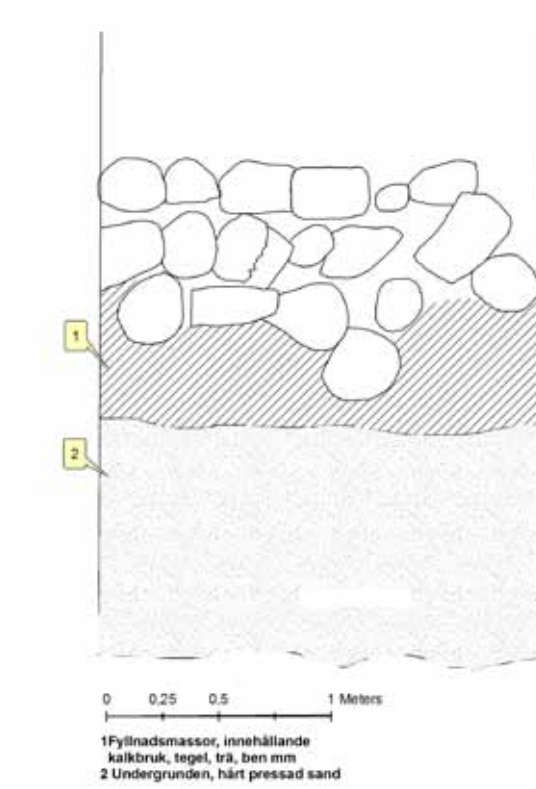

- 1 Fyllnadsmassor innehållande rikligt med 0,05-0,1 m stora stenar, bruk, ben, tegel mm. Omgrävt på 1930-talet
- 2 Varviga påförda lager innehållande ben, enstaka stenar, sandlinser
- 3 Undergrunden, hård sammanpressad sand

Bilaga 5. Profil ritad mot väster

Bilaga 6. Södra profilen

Adress

Box 104, S-391 21 Kalmar

Telefon

0480-45 13 00

Fax

0480-45 13 65

E-post

info@kalmarlansmuseum.se